

ПРЕЗЕНТАЦИЈА НА ЖЕНИТЕ ОД МАКЕДОНИЈА ВО ДЕЛАТА НА СТРАНСКИТЕ СЛИКАРИ ВО ПЕРИОДОТ ОД 1850–1950 ГОДИНА

Нада Пешева

ЈНУ Институт за македонска литература, Скопје

Дата на прием: 03.07.2023 г.

Апстракт: Истражувањата за жените авторки во современата ликовна уметност во Македонија и застапеноста на родовите теми во делата на авторите/авторките од современата македонска ликовна уметност, одат во прилог на отворање на критички дијалог и преиспитување на застапеноста и позицијата на жената во современите уметнички процеси.

Тема на оваа истражување и презентација е всушност приказот на жената/жените од Македонија во периодот од 1850 до 1950 година, застапени во делата на, досега не толку познати странски сликари, кои во тој период престојувале и твореле во Македонија. Овие автори се обработени во книгата *Лексикон на странски сликари во Македонија во периодот помеѓу 1850–1950 година* (Милошевски, Андонов, 2021), а самите дела изобилуваат со прикази на рурални сцени во кои се овековечени автентичните занимања, пејзажи и битови сцени, но постојат и прикази и на урбани градски средини. Анализата од ова истражување ќе оди во насока на сублимирање на начинот на прикажувањето на жените од Македонија, од аспект на тоа како биле доживувани од страна на авторите сликари/сликарки, како и што може да произлезе како заклучок во поглед на стандардот на живеење на жената и нејзиниот статус во тогашните општествени прилики.

Клучни зборови: ликовна уметност, родови претстави, жени авторки, странски сликари, родови претстави

Истражувањата за жените авторки во современата ликовна уметност во Македонија и застапеноста на родовите теми во делата на авторите/авторките од современата македонска ликовна уметност, одат во прилог на отворање на критички дијалог и преиспитување на застапеноста и позицијата на жената во современите уметнички процеси. Оваа појава, како светски тренд во современите уметнички практики и современите родови и културни политики, е сè поизразена последните години преку (ре)исчитување на историјата на уметноста и промовирање на жената уметник посебно од постколонијалните земји.¹

---

¹ Меѓународната асоцијација на ликовни критичари AICA INTERNATIONAL (<https://aicainternational.news/>), последните активности ги насочува кон промовирање на постколонијалните земји, 100 години од муралното сликарство во Мексико, критиката во земјите од Источна Европа, кон уништените истории

Во тој контекст сакам да нагласам дека македонската ликовна сцена започнува да се развива со започнувањето со работа на Друштвото на ликовни уметници на Македонија – ДЛУМ на 10 ноември 1944 година, како што е наведено во книгата *75 години ДЛУМ (Друштво на ликовни уметници на Македонија, Н. П.)* од Кирил Пенушлиски (2021: 12), а во управата на Друштвото влегуваат уметниците: Никола Мартиноски, Василие Поповиќ-Цицо, Тома Владимирски, Димо Тодороски, Здравко Блажев и други. Средното уметничко училиште, како што е наведено понатаму во книгата, пак, е формирано на 1 декември 1944 година со Решение на Президиумот на АСНОМ, а „основањето на Друштвото на ликовните уметници на Македонија и основањето на уметничкото школо во земјата, се нераскинливо врзани...“ (Пенушлиски 2021: 16).

Предмет на моето истражување е приказот на жените, во уметничките „дела“² со мотиви од Македонија (скици, цртежи, графики, масла на платно, фотографии) настанати во периодот од 1850 до 1950 година, изработени од страна на странски уметници кои поминувале и престојувале на територијата на Македонија, во периодите кога била дел од Отоманската Империја (1850–1912), Кралството СХС и Југославија (1918–1941), окупирана територија во Втората светска војна и дел од современата СФР Југославија (1943–1950). Овој труд не навлегува во толкување и дефинирање на политичко-географските прилики кои владееле во наведениот период (1850–1950), на територијата на Македонија.

Во споредба со состојбите на овие простори од периодот на создавање на делата од странски автори опфатени со анализата (1850–1950), зачетоците на ликовната сцена во Македонија, од аспект на уметничка продукција на авторски дела, се надзираат во периодот пред 1944 година, за што сведочи и фактот дека кон крајот на 1929 година е формирано „Здружение на ликовни уметници на Вардарска Бановина“, во кое членуваат, покрај останатите, и Никола Мартиноски и Михајло Шојлев (Пенушлиски 2021: 20–22). Ова го укажувам, сакајќи да нагласам дека во периодот во кои се настанати уметничките дела кои се предмет на анализата (1850–1950 година) на територијата на денешната македонска држава, во контекст на историските околности, не се

како критички осврт на деколонијализмот, уметноста во Африка и многу други теми кои имаат за цел да ја преиспитаат историјата на уметноста.

² Ги нарекувам „дела“ во наводници бидејќи за потребите на оваа анализа нема да навлегувам во вредносни судови кон квалитетот на нивната изработка, естетските ликовните квалитети и значењето на овие „дела“ во рамки на историјата на уметноста, како и за значењето на нивните автори во рамки на историјата на уметноста.

одвивала толку активна ликовна сцена, во споредба со европските земји, но сепак, тој период е поврзан со зачетокот на развојот на профаното сликарство во Македонија и првите академски школувани македонски сликари.

На развивањето на македонската национална ликовна сцена влијаело и формирањето на Уметничката галерија (сегашна НУ Национална галерија на Република Северна Македонија) во 1948 година како најстара институција од ваков тип што ја третира ликовната уметност во Македонија³.

Делата кои се предмет на анализа, се дел од личната колекција, објавена од страна на сопственикот/имателот на делата во вид на монографија *Лексикон на сѐрански сликари во Македонија во периодот помеѓу 1850–1950 година* (Милошевски и Андонов 2021), а истата за првпат беше промовирана пред македонската јавност на 1 август 2022 година во Охрид⁴. Како дополнување на издадената книга постои и активен веб-сајт ([/www.artlexicon.mk/](http://www.artlexicon.mk/)). Делата се изработени од страна на странски автори, меѓу кои имало и етнологи, како што е, на пример, Олга Бенсон.

Во однос на авторите/авторките на овие дела, предмет на анализа не е уметничкиот/естетскиот квалитет на прикажаните „дела“, туку мотивите кои странските „автори“⁵ ги доловуваат како сегмент/исечок од реалноста, а кои се прикажани во истите „дела“. Анализата ќе оди во насока на дефинирање на тематиката, бројноста и начинот на претставувањето на жената во временскиот период кој е опфатен.

Објавените дела прикажуваат различни мотиви во кои, не секогаш, е портретирано локалното население, па имаме и прикази на пејзажи, градска и рурална архитектура, верски објекти, сцени од

---

³ Податоците се земени од официјалната интернет страница на Националната галерија на РС Македонија, во делот „Национална галерија на Македонија“ (1948 – денес), <https://nationalgallery.mk/istorijat/> [Пристапено на 14.03.2023 г.]. Националната галерија (<https://nationalgallery.mk/>) поседува колекција која опфаќа дела од почетоците на македонското профано сликарство (до 1912 година), македонската современа уметност меѓу двете светски војни (Личеноски, Мартиноски, Пандилов, Аврамовски, Владимирски), македонската современа уметност после 1945 година и дела од современата уметност на автори од поранешна Југославија.

⁴ Промоција на лексиконот *Сѐрански сликари во Македонија во 1850-1950 година* во Охрид, 2022 г. <https://okno.mk/node/94151> [Пристапено на 14.03.2023 г.].

⁵ Повторно укажувам на тоа дека дефинирањето на авторите на овие дела како уметници, со оглед дека некои од нив имаат скици, цртежи или фотографии од новинари, не е примарно за делот на анализа од аспект на уметничкиот дискурс, затоа сите се нарекуваат автори.

фронтот каде што најчесто доминираат машките претстави, сцени од градилиште и слично. Притоа, со портретирањето и документирањето на жителите, авторите најчесто не влегуваат во приватноста на домот, туку се доловени сцени, активност и однесувања во јавен простор, со ретки исклучоци.

Дефиниции за род и родови претстави

Накратко би се осврнала на најосновните дефиниции за тоа што е род и кои се традиционални и нетрадиционални родови улоги. Во лексиконот *Феминизам и род* е дадено следното дефинирање на родот:

...Социолошките и културолошки условени карактеристики кои се припишуваат на биолошките полови. Економски, политички и културолошки атрибути кои се поврзуваат со поимите „машко“ и „женско“. Општествените дефиниции за тоа што значи личноста да е машко или женско се разликуваат меѓу различните култури и се менуваат со текот на времето...

(Кошка Хот, Србиновска и Бојациевска 2010: 108–109).

Во продолжението на лексиконот, родот се дефинира како усвоен идентитет којшто се учи, се менува со текот на времето и во голема мера варира во различните култури, а стереотипизирањето на родовите улоги е преку претставувања во медиумите, книгите или конверзацијата на општествено припишаните родови улоги како „нормални“ и „природни“ (Кошка Хот, Србиновска и Бојациевска 2010: 108–109).

Може да се каже дека текот на историјата, културата и уметноста влијаеле на формирањето на родовите улоги и релации преку повеќе механизми, како што се уметничкото наследство, архетиповите и стереотипите. Во современата уметност, еден од проблемите поврзани со родот е што тој е препознаен како општествена и културолошка категорија на машкост и женскост, наспроти есенцијалистичките ставови за биолошки одредениот пол (Kojić Mladenov 2011: 425).

Со оглед на историските, културолошките и социјалните прилики кои владееле на подрачјето на Македонија и Балканот воопшто, во периодот што е опфатен хронолошки, а во контекст на анализата на делата кои се содржани во *Лексиконоиѝ на сѝрански сликари во Македонија во ѝериодоиѝ ѝомеѓу 1850–1950 ѝодина*, прашањето на дефинирање на родот не е предмет на полемика и (ре)дефинирање.

Анализата на делата/сликите кои се предмет на обработка е на повеќе основи: географски опфат, припадност на етникуми на прикажаните лица на сликите, потекло и припадност на авторите по држави, број на мажи и жени авторки по држави, хронолошка поделба на делата и начин на приказ на жената во делата. Предмет на бројчаната-статистичка анализа не се делата во кои се прикажани пејзажи, приказ

Нада Пешева – Презентација на жениите од Македонија во делата на...

на архитектура (градска, верска, монументална, рурална) или, пак, прикази на животни.

Географски опфат и етникуми (1850–1950)

Во контекст на географскиот опфат во рамките на којшто се настанати делата, како што самиот автор и колекционер на делата Влатко Милошески укажува во предговорот од книгата *Лексикон на странски сликари во Македонија во периодот помеѓу 1850–1950 година*

...Терминот Македонија се однесува на географскиот Македонски Регион, што ги опфаќа:

- територијата на денешна Република Северна Македонија;
- територијата на Егејска Македонија (денес Република Грција) што ги опфаќа градовите: Солун, Лерин, Воден, Костур, Смол, Серес, Драма, Сobotско, Кожани и наслените места околу овие градови;
- територијата на Пиринска Македонија (денес: Република Бугарија) во регионите околу градовите: Благоевград, Петрич, Неврокоп и населените места околу нив;
- регионите Мала Преспа, Голо Брдо, Пустец и Поградец (денес: Република Албанија) на Охридското Езеро и на Преспанското Езеро...

(Милошевски 2021: 9).

Прикажани етникуми/припадници на етнички групи кои живееле на опфатената територија (1850–1950)

Насликани и прикажани се претставници на следните етнички групи: Македонци, Албанци, Турци, Власи, Срби, Роми, Бугари, Грци, Евреи, муслимани од нетурско потекло, Евреи (Милошевски 2021: 9).

Странски автори кои твореле на опфатената територија (1850–1950)

Во *Лексиконои* се опфатени дела од автори, претежно сликари, кои доаѓаат од следните земји: Германија, Швајцарија и Франција, Австрија, Унгарија, Чешка, Словачка, Романија и Полска, Обединетото Кралство (Англија, Шкотска, Велс и Северна Ирска) и Соединетите Американски Држави – САД, Холандија и Белгија, Грција, Италија, Бугарија, Русија и СФР Југославија (Србија, Хрватска, Словенија, Босна и Херцеговина и Црна Гора).

Во поглед на бројноста на опфатените автори, како и застапеноста на жената како авторка наспроти мажи автори, ги имаме следните бројки:

- Од Швајцарија и Франција се класифицирани и застапени вкупно 45 автори од кои 3 авторки: Колет Беле (Beleys [1911–1988]), Маргерит Портиер (Portier [1893–1992]) и Жан Тил (Thil [1887–1968]);
- Од Германија се застапени 50 автори;
- Од Австрија, Унгарија, Чешка, Словачка, Романија и Полска заедно се класифицирани и застапени вкупно 18 автори;
- Од Соединетите Американски Држави и Обединетото Кралство заедно се класифицирани и застапени вкупно 33 автори од кои 4 авторки: Мери Едит Дарам (Durham [1863–1944]), Алис Роу (Rohe [1876–1957]) и Мери Аделаид Вокер (Walker [1820–1905]);
- Од Холандија и Белгија заедно се класифицирани 5 автори;
- Од Грција се застапени 6 автори;
- Од Бугарија се застапени 31 автори;
- Од Италија се застапени 4 автори;
- Од Русија се застапени 6 автори од кои 2 жени кои по вокација се етнолози: Олга Бенсон (1887–1977) и Марија Малахова (1903–1976);
- Од територијата на поранешна Социјалистичка Федеративна Република Југославија заедно се класифицирани и застапени 45 автори од кои 6 авторки: Милица Миливиќ (1889–1963), Аленка Герлович (1919–2003), Лепосава Павловиќ-Бела (1906–2004), Надежда Петровиќ (1873–1915), Босилка Валиќ-Јованчиќ (1897–1971) и Бета Вукановиќ (1872–1972).

Хронолошка поделба на опфатените дела (1850–1950)

- Дела кои се создадени за време на Отоманската Империја од 1850 до 1912 година. Во овие дела се забележуваат ориентални мотиви, традиционални носии, приказ на традиционални занимања и родови улоги, приказ на традиционалното семејство во кое мајката е со децата, работи на поле, носи вода, пазари и слично;
- Дела кои се создадени за време на Балканските војни и Првата светска војна со мотиви од фронтот (1912–1918);
- Дела кои се создадени во периодот од 1918 до 1944 за време на Кралството СХС и Кралството Југославија;
- Дела кои се создадени во период после 1945 година за време на СФР Југославија и во кои (и покрај промените во општеството), сепак се опфатени традиционални претстави на населението како што се жени облечени во носии и традиционални родови улоги.

Број на опфатени слики според прикажувањето на жената

Жената во обработените дела е прикажана најчесто во традиционална облека-носија и во нејзината традиционална родова улога како жетварка, домаќинка, мајка, придружничка на мажот (слика 1), како носи вода, како е дел од обреди, работи на фарма, на поле и слично.

Изброените претстави на жената во објавените фотографии/репродукции од делата кои се дел од приватната колекција, објавени во *Лексикон на сирански сликари во Македонија во периодот помеѓу 1850–1950 година*, може да ги класифицираме по бројност во повеќе групи и тоа:

Традиционална претстава на жената – најчесто во женска носија по средини:

- во селски/рурални средини – 81 дело (Слика 2);
- во градски средини – 60 дела;
- современи претстави на жената, каде што таа е поставена во контекст на припадност на градска средина – 15 дела (Слика 3);
- слики од фронт – во 3 дела жените се претставени како болничарки, а моја претпоставка е дека овие жени се дел од странските војски;
- стилизирани жени – 2 дела во манирот на Art Deco.

Авторите на делата, според мене, очигледно го доловуваат карактеристичниот, за Балканот, ориентален начин на живот, сè уште мистичен за поголемиот дел од Европа (слика 5), а не го нагласуваат подемот на една нова градска класа, која во почетокот на 20-тот век се развива во поголемите градови во Македонија, кога истовремено живеат и работат во Битола и првите сниматели на Балканот, браќата Јанаки и Милтон Манакчијшто филмски опус (оригиналните нитратни негативи и сите заштитни копии) се чуваат во Кинотеката на Македонија⁶.

За крај, може да се заклучи дека во објавените дела во *Лексиконот*, најмногу преовладуваат традиционални сцени од село, а помалку сцени од градски средини, со традиционални прикази на балканските/македонските жени и мажи. Жената, најчесто во делата кои се предмет на анализа (слично како и мажите), е претставена во традиционална родова/општествена улога и во најголем број дела во

---

⁶ Кинотеката на РС Македонија ја започнува својата работа во 1976 година како национална институција од посебен интерес со задача да прибира, обработува, чува, заштитува и презентира филмови и филмски материјали од посебно уметничко, културно, научно, историско и друго општествено значење, <https://kinoteka.mk/film-archive/> [Пристапено на 15.03.2023 г.].

рурални средини. Постојат помалубројни прикази на жени со повисок социјален статус, кои се опфатени со делата (Слика 4).

ЛИТЕРАТУРА

Кирилични изданија

Милошевски, В. и З. Андонов. 2021. *Лексикон на странски сликари во Македонија во периодот помеѓу 1850–1950 година*. Тетово: Зоран Андонов.

Пенушлиски, К. 2021. *75 години ДЛУМ*. Скопје: Друштво на ликовните уметници на Македонија.

Кошка Хот, Р., С. Србиновска и М. Бојаџиевска. 2010. *Феминизам и род: лексикон*. Скопје: Сигмапрес.

Латинични изданија

Kojić Mladenov, S. 2011. „Rod i umetnost“. Milivojevic, I. i S. Markov (ur.). *Uvod u rodne teorije*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Centar za rodne studije.

Moi, T. 1999. *What is a Woman? And Other Essays*. Oxford: Oxford University Press.

Сајтографија

„Lexicon of foreign painters in Macedonia 1850–1950, <https://www.artlexicon.mk/?lang=mk> [Пристапено на 14.03.2023 г.].

„Промоција на лексиконот ‘Странски сликари во Македонија во 1850–1950 година’ во Охрид“, *Окно*, <https://okno.mk/node/94151> [Пристапено на 14.03.2023 г.].

„Меѓународната асоцијација на ликовни критичари AICA INTERNATIONAL“, <https://aicainternational.news/> [Пристапено на 15.03.2023 г.].

„Кинотека на Република Северна Македонија“, <https://kinoteka.mk/film-archive/> [Пристапено на 15.03.2023 г.].

„Национална галерија на Република Северна Македонија“, <https://nationalgallery.mk/> [Пристапено на 15.03.2023 г.].

„Карел Веигт“, <https://shorturl.at/pvLZ6> [Пристапено на 15.03.2023 г.].

PRESENTATION OF THE WOMEN FROM MACEODNIA IN THE WORKS OF FOREIGN PAINTERS IN THE PERIOD FROM 1850–1950

Nada Peševa

Institute for Macedonian Literature, Skopje

Summary

The subject of this research is the representation of women from Macedonia in the works of art made by the foreign painters, illustrators, graphic artists, sculptors and art photographers who visited Macedonia and created works inspired by the land, culture, tradition, nature and historical events in the period between 1850 and 1950, with depictions of rural scenes with authentic occupations, landscapes and war scenes, but also a depiction of urban environments.

The analysis of works of art goes in the direction of sublimating the way of depicting women from Macedonia from the aspect of how they were perceived by the author painters, and what can be resulted as a conclusion regarding the standard of living of the woman and her status in the social occasions of the time.

The analysis is based on several bases: geographical scope, ethnicity of the people depicted in the images, origin and affiliation of the authors by country, number of male and female authors by country, chronological division of the works, method of depiction of woman in action, and frequency of representing of the woman, regarding other themes.

Прилози

Илустрации

Сл. 1: Дамите први, Манири во Македонија, 1917 година (илустрација за весник од Џорџ Денхолм Армоур)⁷

⁷ Џорџ Денхолм Армоур (Armour Denholm George [1864–1949]) шкотски сликар на животни и илустратор. Помеѓу 1917 и 1919 година, е командант на военото

Сл. 2 и 3: Македонски девојки од село Полог и Солун, 1917 година (акварел од Густав Бејол)⁸

Сл. 4: Пристигнување на Британските трупи во Кожани, 1946 година (масло на платно од Карел Вејт)⁹

депо за ремонт во Солун. Во овој период креира серија на цртежи и акварели со пејзажи и градски сцени од Егејска Македонија, војни и рововски сцени, а исто испраќа цртежи – илустрации за Британските весници. Види на: <https://rb.gy/j6s5f> [Пристапено на 14.03.2023].

⁸ Густав Бејол (Gustave Bayol [1859–1931]) – француски скулптор и дизајнер. Види на: <https://rb.gy/u3acw> [Пристапено на 14.03.2023 г.].

⁹ Карел Вејт (Carel Weight [1908–1997]) – англиски сликар, работел како официјален воен сликар за време на Втората Светска Војна, потоа работел како

Сл. 5: Скопје (Uskup), 1918 година (масло на платно, од Ричард Ајх)¹⁰

учител во Кралскиот Ликовен Колеџ во Лондон во 1950-те години, <https://shorturl.at/pyLZ6> [Пристапено на 14.03.2023 г.].

¹⁰ Ричард Ајх (Richard Aich [1886–1975]) е германски воен сликар кој за време на Првата Светска Војна во 1916 година пристигнува на Македонскиот фронт каде што, како воен сликар создава илустрации за линијата на фронтот, во воена, културна или природонаучна смисла. *Лексикон на сѐрански сликари во Македонија во периодот помеѓу 1850–1950 година* [Пристапено на 14.03.2023].